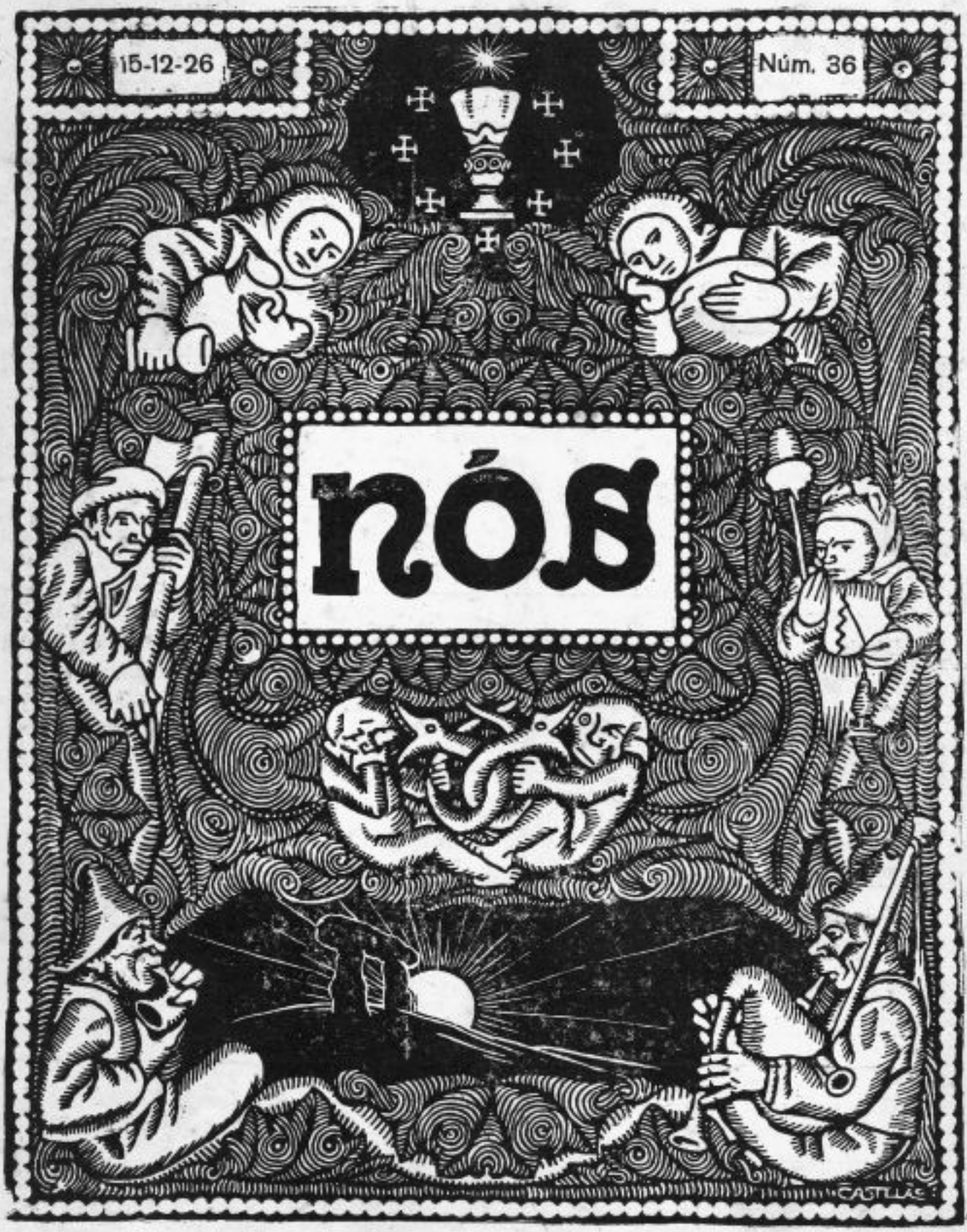
15-12-26
Núm. 36
nós
CASTELAO

NÓS.

BOLETIN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

DIREITOR LITERARIO
Vicente Risco

DIREITOR ARTÍSTICO
Alfonso R. Castelao

DIREICIÓN E REDAUCIÓN
Sto. Domingo, 47 - OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
Real, 36 1.º - A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce números, na Península	**6** pesetas
Fora da Península	**15** ,,
Número solto na Península	**1** ,,
Na Arxentina	**60** centavos
En Cuba	**30** ,,

OS PAGOS SON ADIANTADOS E OS GASTOS DE XIRO DE CONTA DOS SUSCRITORES

Este boletín non pubrica mais orixinás qu'os que foran direitamente solicitados pol-a Direición. Tampouco se fai solidario das ideias n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.

SUMARIO

O Embargo, (traducción) por Alfredo García Ramos.

O mes de Santos nos pobos celtas, por Ramón Otero Pedrayo.

Unha poesía inédita e autógrafa do noso Bardo, por Ramón Martínez López.

Papeletas arqueolóxicas e folk-lóricas da bisbarra de Verín, por Florentino L. Cuevillas.

Colejción de refrás de almanaque, por Uxío Carré Aldao.

Quod nihil scitur, tradución por Xan Aznar Ponte.

Archivo filolóxico e etnográfico de Galiza

LEA VOSTEDE *A NOSA TERRA* *IDEARIUM DAS IRMANDADES*

Administración Real, 36 — A Cruña

nós

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano VII ✶ Ourense 15 Nadal 1926 ✶ Núm. 36

O EMBARGO

Señor xués, non se quede fora,
pase mais adentro:
y-o *menistro* y-os testigos
non teñen escrupo,
que non lles dé medo.
Si antonte pasan do pendello
derréos na porta;
co machado longo
trónzoos eiquí mesmo.
Ela está no campo santo
e xa non importa
Embargai os probes farrapos
qu'eiquí non hai cartos;
gasteinos en xaropes pra ela
y-en meiciñas que no na curaron,
y-a misérea que topen,
porque non tiven mester de vendela,
xa m'está sobrando
xa m'está fedendo.
Embargai o sacho de gallos
y-as fouces penduradas do espeto
y-a manceira do arado
e do carro o chedeiro.
¡Ferramenta, que non quede ningúa!
¿Eu pra qu'as quero?
Si fora o xornal pra ela
¡calquera mas leva!
Mais, xa non quero vel-o sacho de gallos
nin-as fouces penduradas do espeto
nin-a manceira do arado
nin do carro o chedeiro.
Mais si s'astreven a poñel-as mans n-ise
[leito,
ond-ela morreu,
onde nos deitamos dempois do traballo,
onde tanto a quixen e tanto a coidei,
onde estivo de vivo o seu corpo
e tamén de morto...
Señor xués... que ningún s'estreva
a tocarlle a un liño do leito
porque o fendo eiquí,
diante d-usté mesmo.
Menos iso, léveno todo,
Porque isas sabáns teñen cheiro do seu
[corpo...
e lémbranme e úlenme a ela
cada vés que as collo...

Versión de «O Embargo» de Gabriel y Galán por

ALFREDO GARCIA RAMOS

O mes de Santos nos pobos celtas

raza saudosa dos Fisterres atrántecos adica un mesiño enteiro á lembranza dos difuntos. O tempo do murchar das follas, do erguerse xigante da voce do mar, tudo un mundo d'almas volve á terra nai como unha néboa pecha d'espritos. Chámase *Anaon* ista moltedume d'almas «que cumpren na terra o seu Purgatorio, tan xuntas com'as herbas nos campos, ou as pingas d'auga na fromenta». Algús individualízanse e fan un purgatorio na figura delremiñada d'un corvo, d'un gato ou can mouro, d'un porco...

A *Ankou*, a Morte, é a Señora d'ista vasta neboeira d'outro mundo, considerado pol-os bretós como o Primeiro servidor de El-Señor. Ás veces vese craramente e xurde en duas formas: ou ben com'unha pálida silueta bretemosa que vai en grandes alancadas pol-as landas e pol-a mar, ou mais xeneralmente vai viaxando n-un carricoche feito de táboas de cadaleito. Ten figura d'esquelete con grande chapeu, e ollos alomeados pol-o lume de cirios do inferno que van esculcando a dereita e isquerda os que teñen que morrer. O 31 d'outono enténdese o temeroso coche por todol-os camiños; ô entendelo, as xentes vanse ôs osarios dos cimiterios, onde fan vellos prantos e invocacións. Mais non hastra moi entrada a noite, pois dende certa hora, as caliveras falan antre elas e non convén escoitalas. A xente volta ás casas, fai ladaiñas e recibe a unhas mulleres «padricadoras dos mortos», que fan gabanzas dos derradeiros difuntos das familias. Despois d'unha noite de medo, chegan as cerimonias do 1 e o 2 de Santos. Hai que erguerse cedo pr'a misa, porque os difuntos inda na luzada da y-alba están asexando si os vivos cumpren co-a sua obriga. No 2 fanse pelengrinaxes. Tudo bô bretón debe ir a Santa Ana d'Auray, Loc-Rouan, ou Saint Jelvestre-ar-Pirhan. Como no San Andrés de Teixido, o que non vai de vivo, vai de morto, si non manda un pelengrino en procuración. Mais poucos están dispostos a facelo por outros, por mor das ringleiras de difuntos que van ô tempo dos vivos. Nos dous días tense aceso un grande fogo pra purificación das almas, ô que os vivos non se deben chegar. Tudo o mes dos difuntos, as aparicións son costantes. Tudos voltan. Os asesinos forman xun'ânzas temerosas ô pé dos cruceiros con grande medo dos camiñantes. As *Kanerez-noz* (lavandeiras da noite) rematan a colada dos sudarios. O *Pilour-lann* anda na tempestade e ven chamar co seu mallo nos piñós de madeira das vellas casas. Bailan os enanos *Kornandonetz*, os trasnos, *Goulpiquets*, e os *Korrigans*. O *Buguel-noz* (rapaz da noite) ten unha grande cabeza e chora nas covas sombrizas. O *Hopper-noz* (chilador da noite) salaya, tolo, na lonxanía. Os gromos xogan nos menhires. As greas de follas murchas son o diñeiro do demo para atentar ôs parvos. Na mar brilan sùpetamente campos de cirios i-en cada ola, ven un salayo d'un afogado.

A xente pasa este mes – o *Miniz-Du* – chea de pavor acochada nas práuticas tradicionás. As mulleres apenas barren as casas por non tocar ôs espritos ou a virxen, que tamén anda precurando as casas das almas boas.

Na Irlanda, á festa dos Mortos, superpóñense simpremente á antiga de *Saimhain*, na que os mortos deixan a cova pra banquetexar coas fadas e beberen o *viño de esquecemento* en copas encantadas. As fadas son descendencia dos anxes maldecidos. O Ankou bretón é eiqui o *Labraid*, rei dos guerreiros mortos. O ve ito está feito d'almas que cruzan. En todal-as outuras locen os fogos purificadores. En Dublin, soilo voltan as almas da familia que veñen sentarse na mesa do té, e soilo son vistas pol-os que van morrer no ano. As almas dos condenados están en figura de pombas, melros, porcos e lebres brancas. As que son millores entre elas toman forma de volvoretas. Os bévedos adequiren figura de pipote. Hastra nos espiños hai centos de almas.

No País de Gales, o mes do Santos é sombrizo e feroz: un ensaio de Xuicio derradeir o Acendense fogos pra guiar as almas e fanse loitas terribres en redor d'eles. Cada un debe botar n-istes lumes un callau co-as suas iniciales. O que s'esquece debe fazer a mala pra ir *gone west*. Hai apariciós d'esqueletes; o deño vestido de frade celebra unha misa ó rivés nas eirexas arruiñadas, chamando pol-os que deben morrer. Vense bestas temerosas, lumes fuxitivos e xurden frores xigantes que firen coma lostregos.

Na Escocia, o morto mais recente debe montar a guarda na porta do campo-santo hastra o ano que ven. Nos Highlands, os espeutros fan parodias d'enterros. O mais notabre son os *xantares amargos*: cando morre un pecador, os parentes buscan un *comedor* pra pecados, que come un xantar cheo d'encantaciós máxicas sobre o morto como táboa Toma sal, auga e pan, prometendo cargarse co-as faltas do difunto. Si lle ten odio, pode convertir ás olas n-un faio de demos que persiguen ó probe morto hâstra a fin do mundo.

En Cornuall, prauticase a interrogación dos *siños*. N-un vaso, bótanse tantas follas de hedra coma persoas se desexa sabel-a sorte: ponse na lareira ás doce da noite de Difuntos e vaise mirar ôs poucos días: as que se voltan negras din morte nos quince días; as roxas, morte tráxica. Si un mineiro ve unha mau d'esquelete levando lus, sair da parede da casa, pódese preparar pra morrer.

Na illa de Man, bótase cinza arredor na cheminela. Si á mañá hai rastros de pisadas car'a porta, é siñal que un da casa morre dinantes de Natal.

RAMÓN OTERO PEDRAYO

Unha poesía inédita e autógrafa do noso Bardo

COMUNICAZON FEITA Ó «SEMINARIO DE ESTUDOS GALEGOS» POL-O SOCEO RAMON MARTINEZ LOPEZ EN 23 DE OITOBRO

Antre as páxinas 66 e 67 d'un exemprar da novela de López Ferreiro «A tecedeira de Bonabal» edición da «Biblioteca Gallega» de Martínez Salazar exemprar que leva na primeira páxina a signatura da Bibrioteca de don Eduardo Pondal, temos atopado n-un anaco de papel de 14 por 10 coma poesía que sigue:

Coma soan, como soan
Os pinos co vendabal;
Soade, pinos, soade,
q'he doce vos escuitar
Mas ay! do
Do ledo tempo pasado
Ou pinos non me falés;
Se hé que matarme, ou pinos
De suidades non querés.

Hastra agora non sabemos que esté pubricada nin coñecida por ninguén.

A data da poesía pódese dexergar aproisimadamente pol-a filigrana do papel que é do 1896, ano siguinte ô da novela en que foi atopada.

Ensinado o autógrafo a persoas que coñecen ben a letra de Pondal (por certo moi revesgada) todos coincidiron á primeira ollada en que pertescía ao Bardo anque era algo mais pequecha que da por él empregada de cotío.

Reproducimol-a poesía tal e como está escrita, coa característica grafia (q'he) e coa dúbida do quinto verso.

Nas follas en que foi atopada desenrólase a belida escea en que Gonzalo despídese da sua noiva Catalina.

Non pudo inspirarse ô facelos versos, Pondal na leitura d'ista escea?

Sexa o que sexa o feito indudável é que ista é unha das moitas obras *de Pondal* que para vergoña de Galicia háchanse esquecidas e tratadas co mais noxento dos abandoos.

Papeletas arqueolóxicas e folk-lóricas da bisbarra de Verín

Pra D. Mauro Núñez, de Vilardevós, home forte das serras ralanas.

AS MÁMOAS DA SERRA DE PENAS LIBRES NO CONCELLO DE VILARDEVÓS

ESTÉNDENSE os lombos ispidos de ista serra, cuio esqueleie de gneis e de seixo afrora ô chan moitas vegadas, n-unha direizón xeral do L. o W. e case paralelamente á raia portuguesa pol-a banda dos concellos trasmontanos de Chaves e Vinhaes.

É sabido que un dos centros dolménicos mais importantes de Portugal, atópase na provincia de Tras-os-Montes e que de il téñense ocupado Ricardo Severo e o P. Brenha (1) Enrique Botelho (2), o P. Rodrigues (3), e Leite de Vasconcellos (4), que esproraron numerosas necrópoles, costituídas por antas, algunhas de grandor considerabre, mais de cote de formas sinxelas, con soio cámara poligonal e por vegadas c'un comenzo de corredor: cuios espolios, prescindindo dos estranos achádegos de Alvão desbotados ô noso sentir inxustamente dos inventarios prehistóricos (5), forneceron machados de pedra ordinaria, e non sempre ben polidos, pontas de saxeta e de lanza, goivas, eixadas, furadores, polidoras, facas e anacos cerámicos lisos e de feitio ordinario, material datado en parte no neolítico final i-en parte no neolítico, no que deben crasificarse sen dúvida algunhas goivas ben polidas e sóbor de todo a fermosa folla de lanza ou puñal fabricada con pedra calcedonia, que foi asoellada por Leite de Vasconcellos en Carraceda de Alvão, e cuia feitura e retoques son de unha admirabel finura e regularidade.

Sinalan istas antas trasmontanas a esistenza de unha cultura anterga, onde perdúran formas arcaicas e que se desenvolve de por si sen que n-ela escoen os ídolos-placas, os cilindros de calcáreo, os ídolos de óso, a cerámica campaniforme e os demais elementos que tan fortemente caraiterizan a civilizazón dos dólmenes de formas desenroladas do sul do Douro.

O conxunto da devandita cultura trasmontana, presenta moitos paralelismos coa dos dólmenes galegos, embora fallen n-ista os ouxetos típicos do neolítico final e acuse en troques un infruxo serodio da cerámica campaniforme chegada seguramente a Galiza pol-o val do Sil, asegún n-outro lugar deixamos esposto.

Era pol-o tanto bon interesante pra nós, o determiñar a estensón e caraites dos núcreos de mámoas da serra de Penas Libres e tratar de estabrecer os seus paralelos arquiteitónicos e de axuar coas suas veciñas de Portugal, procurando de iste xeito un dos vieros por onde a civilizazón megalítica penetrou na nosa terra.

Disgrazadamente o estado de ruiña e acaba-

(1) *Necropoles dolménicas de Tras-os-Montes, Portugalia*, t., I fac., 4, páxs., 667 a 750.
(2) *Dolmens no concelho de Villa-Real. Arch. Port.*, vol. II, páxina, 298; vol., IV, Páx. 180.
Antas no concelho de Alijó. Arch. Port., vol., II, páx., 29; vol., IV; páx., 180.
Antas no concelho de Villa Pouca de Aguiar. Arch. Por., vol., II, páx. 83; vol., páxs 49 e 167.
Dolmens no concelho de Murça. Arch. Port., vol., X, páxina. 335.
(3) *Arch. Por.* vol., I. páxs., 36 e 328.
(4) *Coisas velhas. Arch Port.*, vol., XXIII, Páx. 86) e *Religoes da Lusitania*, vol., I páx., 234 e 328.
(5) Os Achádegos de Alvao presentados por Brenha e R. Severo (art. cit.) foron dados como non autentes por S. Reinah (*R. Archeologique*) t., II, 1905, páxs., 389-90.) sendo defendidos por J. Dukinfield Astley (*Archæological Discoveries in Portugal. Portuguese parallels to the Clyside discoveries, Journal of the R. Arch. Assoc.*) e por Ricardo Severo (*Questions d'Autenticité, Portugalia*, t., II, fasc., II, páx., 113.
Dos signos alfabeiliformes de Alvao ocupouse von Lichtemberg (*Das altar der arischen Buschstabenschrift, ihre Entwicklung und ihre fernere Einflüse, Mannus, Zeitschrift für Vorgeschichte*, IV, 1912) e tamén Bosch Gimpera (*El problema de la propagación de la escritura en Europa y los signos alfabeiliformes de los dolmenes de Alvao. B. de Arch. Bibliotecas y Museos*, Mayo-Junio, 1913, páx., 311).

mento en que atopamos as sepulturas rexistradas e a falla ausoluta de mobilario non consinten nin inizar xiquera aquil traballo, ficando cinguida a nosa laboura a determiñar a área xeográfica de unha bisbarra ricaz en antas e a mostrar certa curiosa particularidade de algunha de elas, na agarda de que novas esprorazós rendan mais froito.

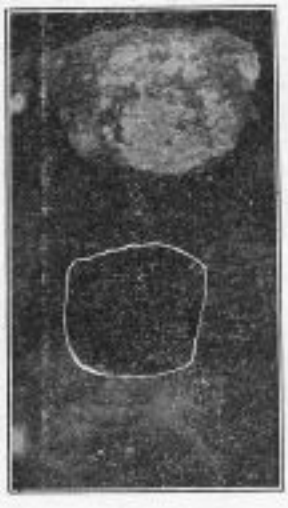

Fig. 1

As mámoas da serra de Penas Libres, atópanse todas elas nas planuras que coroan o conxunto montesío e postas de cote en col de outeiros domiñantes, a semellanza do que ocurre en moitas estazós (Laboreiro, Monte de San Cibrao, Pavia) (1). Comenzan na mesma raia en Cidadela, e seguen do W. o L. por Soutochao, Lamas de Eite, Salto do Cabalo, Pedra dos Lobos, Castelo de Vilardevós, Portela da Fraira, Foxo, Serra de Feilas e Pedra Boleira ata bater en Fontefría.

Compre sinalar en primeiro lugar as denominanzas ben siñificativas de algús de istes lugares, espezalmente os de Cidadela e Castelo, que de ser como parez indicalo o seu nome, recintos castrexos, virían engader un novo dato en col da veciñanza, tantas vegadas ouservada dos castros e das mámoas.

A necrópole por nós esprorada, áchase situada no Salto do Cabalo, entr'o hectómetro 8 do kilómetro 17 e o hectómetro 2 do kilómetro 21 da estrada de Verín a Braganza, e constaba inda fai pouco tempo de nove sepulturas, das cuaes foron derrubadas catro ô abrirse a estrada devandita, duas por caír dentro do trazado da esplanazón e as outras duas por precurar n'elas o contratista pedra pra o firme.

O mesmo istas catro que as cinco que esproramos, tiveron anta e algús dos xornaleiros que nos axudaron e tamén un dos nosos acompañantes, lembrábanse de telas ollado e inda de ter tirado de varias os derradeiros esteios.

Coma é natural istes fortes remeximentos da morea tumular, rebaixaron considerabremente a sua outura e abriron na parte central grandes buratos, circustanza que impide o calcular nin aprousimadamente a fondura a que a cámara dolménica se acochaba, embora pol-os datos que recollimos dos beizos dos espoliadores parez ser que os esteios pouco mais tiñan que un metro e que se espetan solo ús centímetros no chan natural, estando sostidos principalmente pol-a terra da mámoa.

A situazón e caraiterísticas das sepulturas esproradas por nós son as seguintes.

Mámoa n. 1.

Erguese â direita e â veira mesma da estrada, 250 metros denantes de chegar ô indicador do kilómetro 20.

Ten de diámetro 18 metros e 2 de outura, i-está formada por terra e algunhas pedras

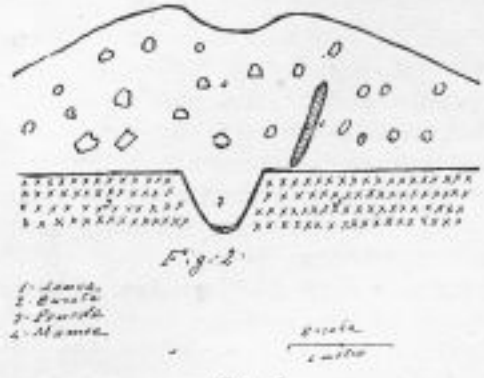

Fig. 2

grandeiras, procedentes cicais do labrado dos esteios (1). Fondamente atuado atopamos, a mais de carbós de madeira de carballo, un anaco de vocal, ô parecer de un pote, mouro por

(1) Vergilio Correia. *El Neolítico de Pavía*, Memoria n. 27 de la C. de Investigaciones Paleontológicas y prehistóricas. Madrid. 1921.

(1) Véx. o noso artigo. *As Mamoas do Concello de Ribeira*. Biblioteca de la A. Gallega, ano 1935. páx., 255.

fora e cinzento por dentro e traballado â roda, vestixio sen dúbida de unha esprorazón anterior.

Mámoa n.2.

Situada na veira ezquerda da estrada, xunta o hectómetro 2 do kilómetro 20.

FIG. 3

Ten 9 metros de diámetro e un de altor e achábase formada case escrusivamente por terra.

Mámoa n. 3.

Á ezquerda e a caron do devandito indicador do kilómetro 20. Atopábase tan aplainada que non-os foi posibre determiñar o seu diámetro.

Mámoa n. 4.

A 150 metros pra direita do hectómetro 2 do kilómetro 18. Mide o seu diámetro 22 metros e 2 de altor, embora o grande burato que presentaba na parte central. Contiña moitas pedras e carbós de carballo e de torgos de uz.

Mámoa n. 5.

Erguelta n-un dos cumes mais outos da serra, arredado 200 metros da estrada e a caron do hectómetro 8 do kilómetro 17.

Ten 18 metros de diámentro por un e meio de outura e presentábase menos remexida que as suas compañeiras.

Apareceu formada por terra misturada coa pedras grandeiras e carbós.

Ô metro e meio de fondura atopouse unha laxa posta verticalmente, ben aplainada pol-as duas caras, que media 80 por 60 centimetros e á veira apareceu un burato feito con istrumento de pedra na paneda esquistosa, de chan natural de forma irregularmente troncocónica, de 70 a 40 centimetros de anchura e de 68 de fondura, que a laxa cobriu sen dúvida denantes de sere maquiada do seu senso (fig.1).

Convén advertir, que o burato devandito áchase por baixo mesmo do centro da mámoa e que ista tivo en tempos un dólmen, que por certo axudou a derrubar, alnda non fai 20 anos, unha das persoas que nos acompañaban.

O conxunto de ista sepultura tal e coma nós a atopamos e como se olla na figura 2, é ben imitante á de certos túmulos bretós da primeira idade do Bronce, coma son por ei tempro os de Kergoniou e de Kerstrobel e mais alnda a algús *rounds barows* ingreses con focha escabada baixo o túmulo coma o de Bamborough, Northumberland (1), mais a circunstanza de haber tido a nosa mámoa cámara megalítica, fai imposibres istes paralelos e obríganos a procurarll semellanzas dentro da cultura dos dólmenes.

En Portugal na anta-capela de San Dionís en Pavía e nas de Palmella, Folha das Barradas e Marcella (2) apareceron dentro das cámaras caixas, costituidas por varias laxas postas de cotelo, e que serviron pra prailicar enterramentos. Ô mesmo tempo en Matarrubilla, Cueva del Romeral, Marcella, Arrife, New Grange, Dowth e Sleive-Na-Calligha (3), atopáronse lousas, pías ou cunchas de pedra de cote de un grandor considerabre que asegún Obermaier servian pra recoller o axuar funerario dos mortos depositados no mausoleo.

Respoaden seguramente as caixas a un dexeso de individualizar os enterramentos dentro do dólmen e as lousas, pías e cunchas, avencé-

FIG. 4

llanse con ritos d s oiecidos do culto dos mortos. Con coal de istes dous estilos debemos relazoar o burato abarto por baixo da nosa

(1) *Britisg Museum. A Guide to the antiquities pof the Bronze Age.* 1920, pax., 62.
(2) Vergilio Correia, O p. cit.
(3) H. Obermaier. *El Dolmen del Matarrubilla.* Memoria número 26 de la C. de Investigaciones Paleontológicas y Prehistóricas. Madrid. 1919.

mámoa?. O dólmen que o contiña, i-en xeral as costruzós galegas similás, pol-a sua sinxela pequeneza e ata pol-a sua falta abastanza, arredan a suposizón de que foran sepulturas coleitivas de un clan ou de unha tribu, parecendo millor mausoleos individuás ou de familia no xeito mais restrinxido da verba. Ista cir-

FIG. 5

cunstanza xuntada â de aparecer unha soia focha, afasta a hipótesis de unha individualizazón da sepultura que resultaria inecesaria n-un moimento probabremente destiñado a recibir os restos sealleiros de unha persoa

Por outra parte i-embora fallen de cote nas antas galegas documentos osteolóxicos, cousa que se esprica doadamente pol-a abondosa pluviosidade do noso chan e pol-a natureza silícea do terreo, é indudabre que as inhumazós andan nas culturas dolménicas mais bastas que as incinerazós e abonda ollar as medidas denantes eispresadas do burato pra comprender que é por demais cativo pra acochar o corpo de unha persoa algo medrada.

Coidamos en secuenza que a devandita focha debeu servir pra gardar o mobiliario fúnebre, mobiliario que sería sincrónico ô do eneolítico final das terras do sul e do centro da península, xa que o mesmo as caixas, que as lousas, cuncas e pías, áchanse en moimentos de ista fase, vindose a determiñar axiña con certa verosimilitude a idade da mámoa que nos ocupa.

O FOLK-LORE DO SALTO DO CABALO

En lugar tan abondoso en mámoas, non podían fallar de ningún xeito, as tradizós relativas a tesouros. É seguro que istas deben ser moitas e variadas, mais nós non poidemos recoller outra cousa que unha cántiga que non deixa de ter algún intrés e que trascrebemos tal e como nos foi dita:

«Pastores que gardais gando
Na serra de Penas Libres
Apedrexaivos con bolas de ouro
Coidando que son pedriñas.»

Nas crênzas populaes galegas e miñotas, e inda se mal non-os lembramos no soado, *Libro de San Cipriano*, os tesouros dos tempos da mourindade divídense en duas crás. Us sen encanto e outros encantados. Os primeiros preséntanse ôs ollos de quen os atopa na sua forma e materia natural, os segundos collen ô ser descobertos a aparenza de algo sen valor, pedras ou carbós xeneralmente, e non voltan ô seu propio ser senon despois de feitas as cirimonias e desconxuros que se precisen.

Os haberes da serra de Penas Libres son sen dúvida de istes derradeiros, e a elo fai crara alusión a cántiga, podénse citar coma casos similás o do castro de San Facundo de Cea (Carballiño), onde unha vegada asoellouse moito ouro metido n-unha pía e que tan axiña quixeron botarlle a mau, trocouse en carbón (1) e outra lenda idéntica recollida por Martins Sarmento no concello de Guimaraes (2).

Esiste tamén unha lênda ô parecer ben difrente, localizada no Salto do Cabalo, mais que pode ter certa relazón cos tesouros acochados das mámoas.

Habia alí, ata que ô costruir a estrada de Verín a Braganza a desfixeron pra firme, unha peneda que presentaba fondamente gravuradas

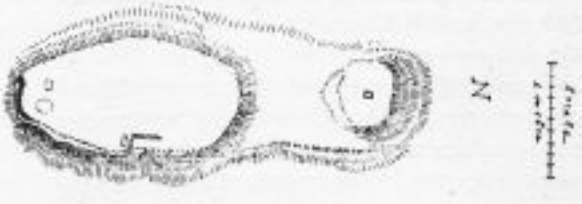

FIG. 6

FIG. 6

as siñás das ferradurar de un cabalo. O motivo de istas siñás era o seguinte:

«Un rapaz de Lamas de Eite andaba dende pequeno coa avenza por aquiles silios. Dándo-

(1) Ista lenda áchase consinada na papeleta correspondente ô Castro de San Facundo de Cea, no catálogo de castros que anda a formar o Seminario d'Estudos Galegos de Sant-Yago.
(2) Martins Sarmento. *Materias para a archeologia do concelho de Guimaraes. Rev. de Guimaraes*, vol., XXI.

lle de beber leite das avellas, fixérase tan amigo de unha cobra, que solo con asubiarlle viña ô pé de íl coma un can».

Pasados-os anos, o rapaz foi servir a El-Rei e tocoulle ser de caballería. De unha vegada volteu â aldeia montado no seu cabalo, e chegando ô sitio onde levaba outrora pacer a avenza, asubiou pol-a cobra, mais no canto de ela apareceu un mostruo grandísimo. O cabalo asustado ô velo pegou un pincho con tanta forza que deixou a sinal das ferraduras na peneda, tirando co soldado que no mismo istante foi comido pol-o mostruo.»

É posíbre que iste relato estea sinxelizado pra espricar solamente a orixe das esmonaduras da peneda e que teñan desparecido de íl cousas tan importantes coma as razós de porqué no canto da cobra apareceu o mostruo,

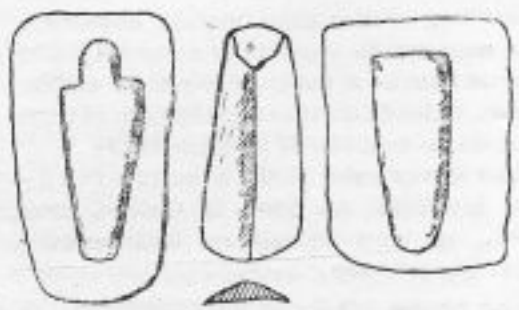

FIG. 7

cuia forma por certo se non acrara, e que era o que precuraba o soldado pol-os sitios por onde andivera coa avenza.

No noso folk-lore é corrente atopar cobras e outros animás femíbras gardando tesouros, e correntemente tamén é no servicio do exército ou en viaxes por terras lonxanas onde as xentes adequiren novas de haberes dos mouros acobillados perto da sua aldeia, podénse lembrar agora os dous casos de que nos ocupamos n-outro lugar (1) referentes âs lendas do castro Morgadán e do Neixón, sendo pol-o tanto moi verosímil qne o pegoreiro soupera no servicio do ouro das mámoas de Lamas de Eite gardad› por unha cobra, e que fiando na vella conecenza que co ela tiña, arriscárase a intentar apañalo, obrigando por elo â gardadora a coller un corpo mostruoso e a cumprir a tarefa que lle estaba confiada pól-a forza do encantamento.

Outra particularidade dina de se ter en conta n-iste relato é o aparecer n-íl coma principal perxonaxe unha cobra. Foi D. Celso García de la Riega, quen ô tratar de localizar na Galicia a Ophioussa da *Ora Marítima* de Avieno (1), combatindo por certo o parecer de D. Xoaquín Costa, forneceu, embora con pouco método, môr número de datos en col do papel preponderante das serpes nas crênzas populares galegas. A hipótesis de Bosch Gimpera, esposta fai poucos anos no seu *Ensayo de una reconstrucción de la Etnología Prehistórica de la Península Ibérica* (2) acerca da interpretazón da verba *Saefes* (Serpentes) da devandita *Ora Marítima*, coma traduzón grega da denomiñanza céltiga de unha tribu galega que tomara pra sí o nome do seu animal sagrado ou emblemático, ai particularmente intresante o lembrar agora, ordenandôs unha miga os datos de G. de la Riega, ôs que engadiremos outros recollidos por Sarmento (3), Castillo (4), Amor Meilán (5) e por nós mesmos.

As serpes aparecen na arqueloxía, nas lêndas, na literatura e na meiciña popular galega dos xeitos seguintes:

A) Coma ouxeto probabre ou seguro de culto.

Pedra c-unha serpe gravurada. – Ponte Ceso, A Cruña.

Pedra da serpe. Rianxo.

Cova da serpe. Grixalva, A Cruña.

No códice *Escurialense* e na *Lênda Floriana* dícese que os discípulos do apóstolo Sant-Yago, derrubaron no monte Ilicino un ídolo en forma de serpe.

B) Coma gardadoras de tesouros ou de persoas.

No Pico Sagro, Compostela, unha cobra garda un gran tesouro

O tesouro da Ribeira Sagrada está gardado por unha cobra que persigue ô crego que arouba.

No Outeiro de Rubiós, Celanova, e ca onda desiruzón da cidade de Cachiquimbra pol-os romanos, aparez unha grande cobra que os sitiadores coidan que é unha trabe chegando ata se sentar n-ela.

(1) Vés. art. *O Neixón*, *B. A. Gallega* número de Agosto de 1926.

(1) *Galicia Antigua.*
(2) Páxina, 79.
(3) *Materiacs para a aregeología do concelho de Guimaraes. R. de Guimaraes.*
(4) *Los Castros Callegos*, 1908.
(5) *Historia de la Provincia de Lugo.*

No Outeiro de Vimieiros, Cartelle, saen moitas cobras cando alguén se quer acercar a unha rapaza belida que se pon n-un penedo na mañá do San Xohan.

En moitas aldeias hai a tradizón de que os tesouros gardados pol-as cobras solo se poden conquerir coa axuda de un corvo.

C) Coma espritos dos mortos.

A xente cando vai de romaxe n-algús sitios se atopa unha cobra, soia a escorrentar mais sen matala, por coidar q ue é á ialma de un morto.

D) Coma persoas vivas que toman a forma de serpes por un feitizo.

Doncelas ou princesas encantadas no castro de Samoedo, A Cruña, na citania de San Cibrán das Lás, e no concello de Guimarães.

E) Coma nemigas do home.

Tradizón de que as cobras chaman ôs nenos e ás mozas pra comer ôs primeiros e gozar ás segundas.

Romance antigo que fala de trés doncelas captivadas por unha serpe e celbadas por un cabaleiro.

Lenda de Alceo de Verial, da casa de Saavedra, que mata unha grande cobra.

Crenza estesa e moi enforgada de que as serpes zugan o leite das tetas das vacas e do peito das mulleres, meténdolle ô rapaciño o rabo na boca pra que non chore.

En Oimbra, Verín, dín que as cobras métenselle pol-a boca ôs homes, cando adormecen no campo, mais que os lagartos cando vai pasar tal cousa, espértanos baténdolles co rabo na cara. Ás mulleres non lle fan iste favor.

F) Na Meiciña popular.

A camisa da cobra é boa contra o mal de ollo.

O unto úsase en fregas contra o reuma.

O caldo de carne decobra, dín que fai sudar moito e que é moi bóo pras doenzas reumáticas.

Istas duas derradeiras inficazós gozan de grande creto i-empréganse non solo no campo senon nas cidades.

Craro está que istas lêndas, tradizós e crenzas, teñen de seguro moi distintos orixes que os espezalistas n-istes estudos esculcarán algún dia, mais non pode negarse que algunhas de elas son ben siñificativas de un culto antigo e que en xeral o motivo da serpe debeu estar moi presente na formazón da mitoloxia popular galega onde tan teimosamente se repete.

A CITANIA DAS LÁXES DÁS CHÁS, NO CONCELLO DE OIMBRA.

As Laxes é un monte con trés cumes e de xeito alongado que se ergue posto do N. pro S, en termos da freguesía das Chás, moi por riba do val de Verín e no comenzo das terras de pan.

Aviscanse dende íl as searas da meia montana dos concellos de Oimbra e Monterrey e pol-o cabo que mira ô N. óllanse no fondo, estesas e chairas as viñas farturentas e cheas de engado da ribeira do Támega.

Está formado o monte por irtas penedías de grá, moi traballadas pol-a erosión, que baixan en pendor dondo pol-a banda do nacente e moi pinas pol-a do ponente, ficando abertas entre os tres curutos duas pequenas valgadas (fig. 3).

Os restos arqueolóxicos dexérganse solo nos cumes do centro e do norte e consisten en vestixios de muralla, alicerces de casas, tegulas, muiños de mau, n-un tanque aberto na peneda i-en dous sartegos un de iles ainda coa sua tampa.

A muralla, que media dous metros de ancho, emprencipiaba na veira do sul e seguía pol-o L. (fig.4), rente á semiplanura que coroa o cume central e baixaba despois pol-a pequena valgada ata bater no outeiro do norte. Estaba feita con cachote pequeno posto en seco do tipo corrente nas costruzós castrexas, embora millor labrado que de ordinario e ata en ocasiós c-un inizamento de escuadría.

O resto do perímetro da citania, ben defendido pol-o pendor e fregosidade das abas (fig. 5), non presenta outros restos de murallas que algús pequenos lenzos que serven pra xuntar as fragas unha miga afastadas, compretando asina o traballo defensivo da natureza.

O outeiro do norte, moi pino por todal-as augas, non ten restos de muralla, mais presenta en troques duas aplanaduras, unha no cume e outra de xeito semianelar un pouco mais baixo. Na primeira óllase aberto n-unha peneda un escavón coadrado de un metro por banda e de 88 centímetros de fondura, coberto por dentro por unha capa de cal coidadosamente apricada ás paredes. Coidamos que tal escavazón debeu servir pra reservatorio de augas, a semellanza de outras obras imitantes ato-

padas nos castros e das que xa n-outro lugar nos temos ocupado (1).

É seguro que a muralla debía estêrse pol-a banda do poñente, pechando o burato que deixa a valgada aberta entre os dous cumes, mais non poidemos ollar por ningures outros vestixios de ela, que algunhas moreas de cachote e inda istas afastadas unha miga pra atrás da direizón que coidamos debía seguir o muro (vex. fig. 6).

Os alicerces das casas, de pranta circolar ou coadrada, localízanse escrusivamente na semiplanura que coroa o cume central, indicando a posizón de algús, que as penedas que alí afloran, foran aproveitadas pra pechar por unha beira determiñadas costruzós As pedras de muiño aparecen pol-o xeral misturadas co cachote solto e as tégulas atópanse de abondo en toda a área edificada.

O emprazamento e disposizón do recinto fortificado, o xeito costrulivo das murallas as prantas circolás de algunhas casas, os muiños de mau e as tégulas, caraiterizan de abondo o hábitat que nos ocupa pra que, sen medo a nos trabucar, poidamos crasificalo entre as citanias con elementos romanos, embora non sexa doadó determiñar nin a época nin o atinguimento de istá romanizazón, cinguíndonos a indicar tan solo que a bisbarra de Verín non parez das que menos e mais serodiamente recibiron na Galiza o infruxo dos conqueridores latinos, coma o proban a lápida da ponte de Chaves, erixida en tempos de Vespasiano e na que figuran os Bíbalos, pobo ô que perteñecía, ou pol-o menos aveciñaba coa nosa citania, a vía secundaria que cruzaba o val de Verín (2) e as relativamente numerosas lápidas alí atopadas (touro con iscriuzón de Abedes, as duas estelas de Flor de Rei e outro epígrafe inédito de Castrelo (3).

Mais non foron solo galegos pagans os que habitaron no monte das Laxes. Os sarlegos de que denantes falamos, amostran craramente que despois de abandoada a citania pol-os seus primitivos moradores, viviron n-ela homes que profesaban a fé de Cristo e que alí buscaron un lugar senlleiro de orazón e de penitenza.

(1) Vex. *A citania do monte a Cidade en San Cibrán das Lás. B. A. Gallega.* número de Septembre de 1926.

(2) A ista vía perteñecen dous miliarios inéditos que esisten perto de Verín, i-en col de ela prepara un traballo o culto arqueológo Sr. Fernández Costa.

(3) Foi descoberto iste epígrafe pol-o Sr. Fernández Costa.

Áchanse situadas aquelas sepulturas na veira do abrente da plainura que remata o cume central e non lonxe da muralla. Son duas, afastadas entre si 10 metros, e aparecen labradas na grá do monte e presentando xeito antropoide, tendo a primeira indicazón da tesla e dos hombreiros (fig. 7) e a segunda (fig. 8) a forma de un sinxelo cadaleito. Preto da primeira ollamos meio atuada no chan a tampa que outrora a cobría, labrada en tellado de duas augas que se creba en triángulo na parte da cabeceira.

O sabio arqueólogo cruñés, Anxel del Castillo, ocupouse n-un erudito traballo (1) de ista crás de sarlegos, amostrando con moitas e asisadas razós que o seu uso, inizado nos comenzos do cristianismo, prolongouse en toda a Idade Media. Insiste prô caso, Castillo, no feito de aparecer de cote as sepulturas antropoides dentro ou pol-o menos â beira de antigas eirexas ou capelas i-esprica a sua presenza n-algús castros pol-a necesidade de cristianizar as divinidás indixenas n-iles localizadas, que obrigou a erguer ermidas en moitos curutos castrexos das coales coidaban e tiñan fino monxes e penitentes que pol-a sua mau labraban nas penedas os seus sarlegos.

Nas Laxes das Chás, non hai lembranza nin vestixios seguros de capela, mais é moi posibre que as moreas de cachotes, que se topan â beira dos sarlegos, e que son igoaes ás que andan esparexidas pol-o resto da citenia, representen a utilizazón de antigos materiás das casas pra costruir unha pequena ermida oxe por completo derrubada, vindo ainda outras duas circustanzas a arriostrar a hipótesis da esistenza da devandita ermida.

É a primeira o estaren os sarlegos ourentados coa cabeceira no W., posizón inversa â dos antigos santuarios que tiñan o presbiterio no abrente, o que según Castillo ousérvase de cote en todal-as sepulturas abertas na peneda dentro ou â beira de eirexas ou capelas.

Refírese a segunda circustanza a un costume tradizoal que durou deica o ano derradeiro e que consistía no seguinte:

Desviada dous kilómetros das Laxes, hai no cume de un outeiro unha ermida adicada a Santa Ana. Cando compre pregar ô ceo pra que chova ou deixe de chover, báixase en procesión

(4) *Sepulturas antropoides. B. de la A. Gallega*, ano, 1925, números, 148, 151 e 152.

a imaxe da santa, dende a capela a Oimbra, e pasados ús dias vólvese de novo a rubila solenemente ô seu santuario Pois ben istas procesiós en lugar de seguir o camiño mais curto e millor, iban dando un arrodeo de trés kilómetros que non endereitaba o seu vieiro ata pasar por baixo do monte das Laxes.

Sabido é que na nosa terra os santos son pouco afeizoados a trocar o lugar do seu culto, e sen grande esforzo poderíamos encher unha páxina con eixempros de imaxes que, despois de seren mudadas, voltan ô seu primitivo asento, de calamidás causadas por mor de istas mudanzas inoportunas e ainda de foliós que se celebran en sitios alonxados das actuaes capelas onde o santo que os motiva receba culto.

Semellantes feitos non poden interpretarse se non ô xeito de funzós espiatorias destiñadas a desenoxar ô santo por telo maquiado da sua sede antergа, i-espricanse de abondo se lembramos a cristianizazón ben nidia de moitas divinidás castrexas e o caraiter tópico que revestían nos tempos pagans.

É pol-o tanto mais que pobrare que a volta que os devotos veciños de Oimbra daban coa sua santa, sinale non soio o primitivo emprazamento da sua capela se non tamén o vencello que a axunta co *genius loci* que protexía outrora ôs habitadores do monte das Laxes, sendo comenente sinalar prô caso a esistenza, non loexe dos sartegos, de duas ou tres pias de forma cadrada e feitío, coidadoso, escavadas na peneda c-un istrumento metálico, igoaes ás atopadas en moitos lugares do N. de Portugal i-espezalmente no soado das Panoias, que recibía culto ainda nos tempos romans, parecendo indicar iste dato que a ermida cristián foi erguida no mesmo sitio da cividade onde o deus indíxena tiña o seu culto. FLORENTINO L. CUEVILLAS.

QUOD NIHIL SCITUR

(Proseguimento)

Non é isto somentes, senon que unha cousa pódese producir por outra contraria a calor pol-o frío, no cal frío macerado, en nós, nas fontes, na terra, no tempo do inverno; d'eiquí o dito: *Ventres Hyeme et vere calidissme*. O frío dá calor: nos corpos queimados, nos etiopes, que son fríos interiormente, e nós tamén pol-o vrau. Non comprendo de que se poda levar isto. Logo, tampouco os demais? Non se precisa concrusión. Paréceo sen embargo.

Eu mesmo entendo o que din; mais non por iso coñezo millor o asunto; o mesmo pensaba eu denantes, mais non me contentaba. S'eu houbera coñecido perfeitamente algunha cousa nono negaría, senon que o diría barudamente; por mor da alegría; pois nada mais feliz me podería acontecer. Agora vivo de cote tristeiro e anguriado, desesperado de poder saber algunha cousa. Logo, ou son eu o mais iñorante de todos, ou comigo todol-os demais. Coido verdadeiras as duas cousas, mais sabería algo si os demais o soupesen; pois non é verosímile que soilo a min fose contraria a natureza. Mais nada sei.

Nin ti. Hai pra nós outras moitas ocasiós de iñorar, as coales seria longo e inútile de referir eiquí cando ti podes velas en tratados especiales e eu mesmo as direi cando houber ocasión. Soilo engadirei eiquí unha das principás. A variedade das cousas, a sua múltipre forma, figura, cantidade, aicións, e tantos e tan difrentes usos, arrodean de tal xeito a mente, ou millor distráena, que non pode con seguranza manifestar ou sentir algo que non sexa estorbada e forzada a ceder do seu parecer; é asina, nunca esta queda. Asegúrase qu'o blancor ven da calor (abonda decir un eixempro en col das coores), argüie en contra a neve, o lazo, e os xermanos; si do frío, a cinza, o cal, o yeso e os ósos queimados, estánen contra.

En col da coor negra, pasan outras tantas dúbidas. Qué vas dicir das coores intermedias? Qué temperatura lles vas siñalar? Os estremos parecen ter unha causa crara, como a neve o frío, a cinza a calor, por que se desprende dos sentidos. Qué dirás dos animás matizados? Com'a panteira, o can, o leopardo e outros semellantes? Que en col das herbas, do *dracunculo*, do cardo prateado e do *trifolio maculato?* Que das froles matizadas, *vettónica*

altiles e da violeta? Qué do *turcicus phaseolus*, que dirás das aves, do pavo real, do papagaio? É que vas sinalar difrentes temperamentos no pavo real, nas froles manchadas, no leopardo e na mesma pruma e na mesma frol e no mesmo cabelo? mais istes son coores permanentes, que dirás do arco da vella, da pomba pintada, d'un vaso cheo de auga e d'outro valeiro, que espostos ô sol de diverso xeito e véndoos dende difrente lugar, manifestan coores tan variados? Con razón quedarás calado, o mesmo que eu. Molto mais nas outras cousas que contei mais arriba. Nunca acabarás.

Canto mais esculcamos, mais dificultades se presentan, mais nos confundimos e mais dificilmente nos desenvolvemos. Onde hai moitedume, hai confusión. Pódese pôr en comparanza a nosa filosofia, co laberinto de Minos, no que si un se mete non pode dar volta nin surtir do lchó; s'imos pra diante, caemos no Minotauro, que nos quita a vida. Esta é a fin dos nosos estudos, o premio do traballo perdido, as vixilias continuas, os coidados, a inquetude, a soedade, a privanza de todol-os praceres, vida semellante á morte, vivindo cos morlos, porfiando, falando e malinando co-lles, arredándonos dos vivos, renunciando, á precura dos intreses d'un, exercitando o esprito e destruindo o corpo. D'eiquí as doenzas, as doenzas, ás veces a loucura, sempre a morte.

Non d'outro xeito o improbo traballo vence todal-as cousas senon é por que quita a vida e adianta a morte, a que nos ceiba de todo, por iso o que morre vénceo todo; si fose certo o que dí Horacio, pasaría o contrario. Pois dí: «en suma, o sabio soillo n-unha cousa é menos que Xúpiter é rico, libre, é honrado, fermoso e ainda Rei de Reis, e mais que nada sano, a non ser que padeza da molesta pituita». Ve coma se viu obrigado a falar da pituita. N-outro lado di o contrario, e con mais verdade: Homero, ti mesmo, anque veñas en compaña das Musas, si non trouxeras nada, irás pra fora. Homero» e o mesmo Horacio di millor, mais adiante: «O Rei diñeiro dá muller con dote, e fé, e amigos, e linaxe, e fermosura; e a gracia e a elocuencia adornan ô colmado de diñeiro».

Por certo é verdade o que di Ovidio: «o Senado estalle pechado ás probes; a riqueza dá honores. D'eiqui o grave Xués, o severo cabaleiro. O valor está no diñeiro e o diñeiro trai honra, o diñeiro amistades; o probe por todos lados xaz despreciado».

Nada val a ciencia, e as togas deixanlle o sitio as armas, concédenlle palmas e gabanzas. Os literatos téñense en nada. Pra qué, logo, nos consumimos?

Non sei, asina o permiten os fados. «Deu Dios esta pésima ocupación ôs fillos dos homes pra que s'ocuparan n-elas. Todal-as cousas fixoas boas no seu tempo e entregou o mundo ás disputas dos homes, pra que o home non atope a obra que Dios fixo dend'o principio deic'a fin» (Eclesiatés, I).

Non semella de atal filosofia (pra volver ó mesmo asunto) á Hidra de Lerna a quen venceu Ercoles. A nosa non hai quen a venza. Cortada unha das suas cabezas, renacen sempre mais feroces. Falla un esprito de fogo, que coñecendo perfeitamente unha soila cousa, tire ás demais dificultás a ocasión de xurdiren.

Imos concruir. *Toda coñecencia ven dos sensos. Mais alá, todo é confusión, dúbida, perplexidade, adeviñanza; nada certo;* o senso soilo vé as cousas esteriores; mais nonas coñece. Chamo senso ô ollo. O entendimento considera as cousas recibidas pol-o senso. S'iste foi enganado, aquil tamén; si nono foi, que se consigue? Non vé mais que as imaxes das cousas ás que deu entrada o ollo; estas son as que o entendimento considera, esamina, inquiriado o *quid*, o *quo tale*, o *cur*. E namais. Non vé nada certo.

Non é isto o que quer dicir a fábula? N-ela, a grulla convidando á raposa a un xantar, ofereceulle unha vasixa de boca estreita cheа de menestra; determiñándose a raposa a tomala, por que a vía, resultoulle inútile o esforzo; esto levouna a se vengar da grulla, facéndolle unha bulra semellante á qu'ela sufrira.

Do mesmo xeito enganou Xúpiter ôs paxaros con uvas pintadas; acometendo i-les co peteiro pra comelas, pegaron co-il contra o quadro. Un enganou a outro c'un velo tan abelenciosamente deseñado, que parecía de certo; iste soberbio coma si xa houbera vencido, correu desexoso de vel-a pintura, pensando qu'estaba coberta co velo, achegou a mau ô cadro pra descorrelo, e atopou o quadro somente.

(Continuarase)

COLEICIÓN DE REFRANS DE ALMANAQUE

(Proseguimento)

6 Tantos días de Xaneiro, tantos allos no alleiro, ou

7 Tantos días ten Xaneiro, tantos o alleiro, ou

8 En Xaneiro pon o alleiro (véxase o número 28).

9 No mes de Xaneiro sete lobos do carneiro.

10 O que queira comer morriña, coma carneiro en Xaneiro ou en Mayo galiña (dupricado en Mayo, núm. 18).

11 Cando as rans cantan en Xaneiro, sinal de fame no rueiro.

12 En Xaneiro sete capelas e un sombreiro.

13 Da frol de Xaneiro ninguén encheu o celeiro.

14 En Xaneiro a raya val carneiro (concordan (co o número 19).

15 A pescada en Xaneiro val carneiro.

16 Luar de Xaneiro non len parceiro, mais lle ven o d'Agosto que lle da no rostro.

17 Sol de Xaneiro sal tarde e ponse cedo (véxase o núm. 22 - Grupo Segundo).

18 En Xaneiro un pouco ao sol, outro ao fumeiro.

19 En Xaneiro berza vella, val carneiro (ten somellanzas c'os números 14 e 15).

20 En minguante de Xaneiro, corta madeiro.

21 No Xaneiro súbete ao outeiro; se ves terrexar, ponte á chorar e se ves verdear ponte á bailar, ou.

22 No mes de Xaneiro, súbete ao outeiro; se ves terrexar ponte á cantar e se ves verdexar ponte á chorar, que como se ve é unha contradición do anterior.

23 Poda en Xaneiro, vendima no sombreiro.

24 Sol de Xaneiro, sempre tras do outeiro.

25 Xaneiro mollado, se n'é bô para o pan, n'é malo para o gado.

26 Agora que entrou Xaneiro, podes meter obreiro (contraposición ao núm. 3).

27 No Xaneiro busca a lebre c'o c. no bulleiro.

28 Cantos días pasen de Xaneiro, tantos allos perde o alleiro (somella contradición c'os números 6, 7 e 8).

29 En Xaneiro, tira o cepo de xunto ti e pono diante do compañeiro.

30 Eu son o pito do Cairo, que naceu no mes de Xaneiro; se o raposo me non come, hei de cantar no poleiro.

31 O boi e o leitón en Xaneiro crían niñón.

Febreiro:

1 Augoa en Febreiro, fai o palleiro.

2 Come máis un día de sol en Febreiro que cantos cabalos ten o reino (este reino fai referencia ao antigo de Galicia).

3 Neve febreiriña, pica a galiña.

4 San Matías anda c'o Antroido às porfías; ou a variante:

5 O Antroido co as suas malas artes, botou á San Matías fora do Martes (véxanse *festas movibres)*.

6 Pol-o San Matías tan longas son as noites como son os días (concordan cuase c'os números 5 e 6 de Nadal).

7 Pol-o San Matías comenzan as enxertías.

8 Febreiriño frebas dá e se non as dá, as dará.

9 En Febreiro mete obreiro (véxase en Xaneiro).

10 A castaña e o besugo, en Febreiro non ten zugo (contraposto ao núm. 21).

11 Cando non chove en Febreiro, nin bon prado, nin bon centeo.

12 Pol-a Candelaria cásanse os paxariños e vaise a galiñola.

13 Cando a Candelaria chora, metá do inverno vai fora

e as suas variantes:

14 Pol-a Candelaria metá do inverno vai fora; se chove ou venta inda entra.

15 Cando a Candeloria chora medio inverno vai fora; cando ela rie, está por vir; mais cal chorar, cal rir, medio inverno está por vir.

16 Cando a Candelaria chora, metá do inverno vai fora; que chore ou deixe de chorar, temos aínda que o pasar.

17 Se a Candeloria vai mal, o inverno está no coral.

18 Febreiriño curto c'os teus días vintaoito, se tiveras ou duraras mais catro, non parara ou non quedaba can nin gato, e a variante:

19 Dixo no monte unha vella: «Vaite Febreiriño corto, c'os teus días vintaoito, que se tiveras mais catro non quedaba can nin gato». – Febreiro contestou moito: «Os teus becerriños oito, deixa que o meu irmán Marzo hache de os volver en catro».

20 Se qués ter abellas, miraas pol-as Candeas, e se queres mel, pol-o San Miguel (e o núm. 7 do mes de Septembro).

21 A castaña e o besugo en Febreiro están en zumo (é contraposto ao núm. 11).

22 Cando chove por Febreiro, todo o ano é temporeiro.

23 Dure a mala veciña, o que a neve febreiriña.

Marzo:

1 Se qués ter bon cabazo, sementa en Marzo.

2 Poda en Marzo, vendima no regazo (véxase o mes de Xaneiro).

3 Sol de Marzo queima ou mata a dama no seu pazo.

4 No Marzo, abrigo, noces e pan trigo.

5 Marzo ventoso e Abril chuvioso sacan á Mayo, frolido e fermoso (véxanse núm. 26 Abril - 19 - Mayo).

6 Cóbregas en Marzo, neves en Abril (véxase 5 - Abril).

7 Marzo, marzolas, trebas e rayolas.

8 En Marzo, iguarzo (véxase o núm. 16).

9 Chuvia en Marzo como a mexeira d'un gato ou rato.

e as varianles:

10 En Marzo nin rabo de gato mollado.

11 No mes de Marzo chova tanto como a mexeira d'un rato (somella o núm. 3 de San Xuan).

12 Entre Marzo e Abril, o cuco ao fin.

ou a variante:

13 Entre Marzo e Abril sal o cuco do cubil que co a neve non quer vir (véxase o mes de Abril).

14 Marzo, marzán, pol-a mañán, cariña de rosa e pol-a tarde ou noite, cara de cán.

15 Fiadeiro ¿qué fiache?; ¿pr'onde fuche?; ¿pr'onde andache que en Marzo non branqueache?

16 En Marzo, espigarzo (véxase o núm. 8).

17 Cando Marzo mayea, Mayo marzea (dupricado no núm. 20 de Mayo).

18 Centeo alto ou baixo en Mayo esplegado, que tarde ou temprán ha de quedar en Mayo o gran.

19 Di o boy sacame en Marzo e verás como pazo.

20 Marzo, espigas catro, Abril espigas mil.

21 A liñaza por San Marcos, nin nada nin no saco (concorda co núm. 14 do mes de Abril).

22 En Marzo, nazo; en Abril estou no cubil; en Mayo xa sayo; en San Xoan, xa fuxo ao can; en Santa Mariña xa pillo a galiña; e en Agosto, xa son bon raposo.

23 Nin froles en Marzo, nin muller sin vergoña.

Abril:

1 Se por San Xurxo chove de cen cereixas quedan nove.

2 En Abril, deixame durmir, que en Mayo de meu mes cayo (véxase o número 10 de Mayo).

3 Marzo amola e Abril esfola.

4 Solla de Abril, abre a man e deixaa ir.

5 Cobras en Marzo, neve en Abril (dupricado 6 Marzo).

6 Cando o crego canta Aleluya, xa se come a carne crua (véxase o núm. 32).

7 No principio ou no fin, Abril é ruín.

8 Se non vichel-o cuco a mediados de Abril ou morre o cuco ou vén ao fin.

9 Entre Marzo e Abril o cuco ven ao fin, ou

10 Entre Marzo e Abril co a neve o cuco non quer vir, ou

11 Entre Marzo e Abril se non ven o cuco quer vil-o fin (véxase o mes de Marzo e os números 30 e 37).

12 Pol-o Abril, augoas mil (véxase o núm 20).

13 Abril augoas mil coladas por un mandil.

14 O mainzo (ou o millo) por San Marcos, nin nascido nin nos sacos (somella ao número 21 do mes Marzo).

15 Cando Abril recacha, quzima a vella a maza.

16 Cando canta o cuco, tan pronto mollado, como enxoitado.

17 Abril frio, pan e viño.

18 Chuvia en Abril enche o carro e o carril (variante no número 21) (somella ao número 24) (véxase Mayo) Abril se por mal quêr vir, as portas non deixa abrir, ou inda as portas non deixa abrir.

19 Abril frio e mollado, enche o celeiro e farta o gado.

20 En Abril, augoas mil (variante do núm. 12).

21 A augoa de Abril, enche o carro e o carril (variante do núm. 18).
22 Abril e Mayo son a chave do ano.
23 Abril frío e fornos quentes, alegrías pr'os meus dentes.
24 Abril quente e mollado, carga o carro e enche o gado (concordancia c'o núm. 18).
25 As sandías nin sementadas en Abril, nin nadas en Mayo.
26 Marzo ventoso e Abril chuvioso sacan a Mayo frolido e fermoso (dupricado 5 Marzo).
27 No Abril abre a porta ao gado e deixao ir
28 No Abril cada pinga val por mil.
29 No Abril os esparragos para min no Mayo para o meu amo: en Xunio para ningún.
30 No Abril sal o cuco do cubil, ou
31 No Abril estou no cubil (o cuco) no Abril vivo e no Mayo revivo (véxanse os números 9 - 10 e 11).
32 Despois de cantar aleluya, o que teña fame que a sacuda (véxase o núm. 6).
33 Os escachos pol-o Abril, non lles hay mais que pedir.

Mayo:

1 Se qués ter perixel todo ano, sementaralo no Mayo.
2 Augoa en Mayo, pan todo ano (concordan c'os números 18 - 21 e 24 do Abril).
3 A augoa en Mayo, carga o carro.
4 Augoa creadora, cando Mayo chora, ou Se Mayo chora, augoa creadora.
5 A augoa de Mayo, non fai daño.
6 Mayo chuvioso, vrán caluroso.
7 Pra tí chova todo o ano e pra min Abril e Mayo.
8 O que en Mayo se molla, en Mayo se enxoita ou enxuga.
9 Día tras día, Mayo chega (véxase o número 24).
10 En Mayo de meu me cayo, xa c'o sono xa c'o traballo (véxase o núm. 2 de Abril).
11 En Mayo inda a vella queima o tallo (véxase o núm. 30).
12 En Mayo millo sementado, cal enxoito cal mollado.
13 En Mayo inda bebe o boi no prado, ou inda o boi bebe no prado.
14 Enxamio pobre, no inverno nasce e no Mayo morre (dupricado núm. 6 - Grupo 2.º).
15 Mayo longo, San Xuan redondo.
16 Quen en Mayo non merenda aos mortos ou aos malos se encomenda.
17 Porca no Mayo val mais nos comenzos que no cabo.
18 O que queira comer morriña coma Carneiro en Xaneiro e en Mayo galiña (dupricado en Xaneiro núm. 10).
19 Marzo ventoso e Abril chuvioso sacan a Mayo frolido e fermoso (dupricado 5 Marzo).
20 Cando Marzo mayea, Mayo, marzea (véxase o núm. 17 de Marzo).
21 Abril e Mayo son as chaves do ano.
22 Chova por Abril e Mayo e non chova en todo o ano.
23 Hasta o corenta de Mayo non te afroxes o sayo.
24 Día tras día, Mayo á porta (véxase o número 9).
25 Mayo pardo, San Xuan craro.
26 Mayo, mayolo, mayo todo.
27 Mayo me molla, Mayo me enxuya, Mayo me bota na sepultura.
28 Mayo orielán, molla palla e pouco gran.
29 Augoa en Mayo, mata a porca de un ano.
30 En Mayo, inda a vella quenta o sayo (somella ao núm. 11).
31 En Mayo, xa sayo.
32 Mayo trubado e San Xuan craro, fan un ano temperado.
33 O rocin no Mayo, vérase cabalo.

San Xuan (Xunio).

1 En San Xuan, fouce na man.
2 O que aúna en San Xuan ou é tolo ou non ten pan.
3 En San Xuan nin a mexeira de un can (véxanse as concordancias dos número 9, 10 e 11 de Marzo).
4 En San Xuan tanto queixo como pan, ou tanto viño como pan.
5 En San Xuan xa a sardiña pinga ou molla o pan.
6 Por San Xuan as nove con día dan.
7 Se San Xuan chora, a silveira non da mora.
8 Tras de Mayo, ven San Xuan
9 Augoa de San Xuan, tolle o viño e non dá pan.
10 O que queira comer patacas pol-o San Xuan bóteas cando o pan.
11 De San Xuan a San Pedro, cinco días van

no meio, ou poucos días van no meio.
12 Ehí ven San Pedro co seu xerro.
13 Hasta San Pedro o viño ten medo.
14 O que n'Agosto ou Setembro non dá cebada, en San Xuan non fai xornada.
15 Por San Pedro burro quedo.
16 As coles de San Antoniño, manteñen ao amo e mais ao veciño (somella ao número 5 en Santos).
17 En San Xuan, xa fuxo ao can.
18 O día de San Pedro, vai vel-o teu olivedo e se ves un gran, espera por un cento.

Santiago (Xullo).

1 Ehí ven Santiago, co seu canado.
2 Entre San Xuan e Santiago, Deus nos libre de un nubrado (véxase o núm. 41 do grupo sexto).
3 Ehí ven San Cristobo co seu cobo.
4 En Mayo, Xunio e Xulio as cereixas son como puños.
5 Ehí ven Sta. Mariña co a sua regazadiña.
6 Pol-a Sta. Mariña, báixame a porreliña - dixo a cebola.
7 Pol-a Sta. Mariña, deixa a sacha e colle a fouciña.
8 Pol-a Sta Mariña, sala a sardiña.
9 O día de Santa Mariña, vai a viña, que como a toparás, vendimarás, ou
10 Pol-a Sta. Mariña vai ás tuas viñas e cal as cates tal as vendimas.
11 En Sta. Mariña, comer galiña.
12 En Xulio e Agosto estroupelear, que este é o tempo do liño mazar.

Nosa Señora (Agosto).

1 En Agosto as castañas arder e en Setembre beber.
2 Agosto, frío no rostro.
3 O rocío de Agosto da pol-o rostro.
4 O cocho en Agosto, pon o entrecosto.
5 Polvo en Abril, lama en Agosto.
6 A chuvia no mes de Agosto, non é chuvia que é mel e mosto.
7 Agosto pasou, quen mallou, mallou.
8 Agosto e vendima, non son cada día.
9 En Agosto, viño mosto, e por contra
10 En Agosto, nin viño, nin muller, nin mosto.
11 En Agosto está a augoa tras do toxo.
12 En Agosto sol posto, non te conozo.
13 Ehí ven Nosa Señora co a sua ola; ehí ven San Lourenzo c'o seu caldeiriño penzo.
14 ¡Labada: aos tres días nada! - dixolle o millo á liñaza. E contestou ela - Nugallón: un mes baixo o terrón e inda se vou non vou.

San Miguel ou Setembro (Septiembre).

1 En Agosto secan os montes e en Setembro as fontes.
2 Á sombra do Agosto e ao sol de Setembro.
3 San Mateu, vendima ti, vendimarei eu.
4 Val mais nubrado de Agosto que sol de Setembro.
5 San Migueliño das uvas, tarde ves e pouco duras, ou
6 San Migueliño das uvas maduras, moito me tardas e pouco me duras.
7 Se quês ter abellas, miraas pol-as Candeas e se quês ter mel, pol-o San Miguel (é o núm. 20 de Febreiro).
8 Ehí ven San Miguel c'o seu tonel.
9 Día de Santa Cruz vai ver se a tua viña reluz.

Outono (Octubre).

1 Pol-o San Simón, aprela o bandón.
2 A lua de Octubre, á sete cubre.
3 Pol-o San Lucas saben as uvas.
4 Día de Sta. Inés, chuvia un día unha vez.

Santos ou San Martiño (Noviembre).

1 Antes de San Martiño, pan e viño, e despois de San Martiño, fame e frío.
2 San Martiño sempre quer o seu graíño.
3 A cada porco, ou cocho, lle chega o seu San Martiño.
4 Día de San Martiño proba o teu viño (duplicado núm. 14 grupo 2.º).
5 Horta de San Martiño, mantén á seu dono e á seu veciño (concorda c'o núm. 16 de San Xuan).
6 Por San Martiño, nin fabas nin viño.
7 * * *, e San Xudas, piñeiriñas das tuas uvas.
8 Por San Martiño di o invermo alá vou eu.
9 Despois de San Martiño, deixa a augoa e bebe viño (duplicado núm. 16 grupo 2.º).
10 Pol San Simón proba o viño e o porco por San Martiño, ou
11 San Simón proba o viño e o porco San Martiño.

12 Por Santa Andrea, colle os bois e semea (Véxase o núm. 15 de Nadal).
13 Por San Andrés tomo o porco pol-o pé Véxase o núm. 12 de Nadal).
14 Bendito mes que entra con santos, média con San Uxio e romata con San Andrés.

Nadal (Diciembre).

1 Se Nadal nada, sinal de boa anada.
2 Castañas en Nadal saben ben e pártense mal.
3 Chuvia por Sta. Lucía, tolle a sardiña.
4 Día de Santa Lucía, enchente de augoa ou de sardiña.
5 Día de Santa Lucía tan grande é a noite como día
6 Por Santa Lucía tan longa é a noite como longo o día (somellan o núm. 6 de Febreiro).
7 Por Santa Lucía, medra a noite e mingua o día, ou
8 Por Santa Lucía o salto d'unha pulga, mingua o día.
9 Se non chega pra Santa Lucía, chega pra outro día.
10 Cada cousa no seu tempo e os nabos en Advento (duplicado núm. 14 do grupo 4.º).
11 Día de San Nicolás está a neve pao á pao e se non no chao.
12 Santo Tomé, agarra o cocho pol-o pé (véxase o número 13 de Santos).
13 Sementeira na semán de San Román nin palla nin gran: na de Santa Baya, gran e mais palla.
14 Se a noite de Navidade fai luar, labra ben pra sementar: se a noite de Navidade fai escuro, sementa no terreo duro.
15 Por Santa Erea, toma os bois e semea (véxase o núm. 12 de Santos).
16 San Silvestre meigas fora.

GRUPO SEXTO

PREDICIÓS DO TEMPO

1 Se como primo, quinto, se como quinto octavo, como comenzo acabo (refírise ao tempo que fará no mes según o que faga os días 1.º, 5.º e 8.º).

Somellante é estoutro:

1 bis A lua non é como pinta, senon como primeira e quinta e se como quinta, octava, como comenzou acaba (compárese c'o número 46).
2 Aire de Meira, caldeiro e goteira.
3 Aire solán, augoa na man (Véxase no número 56).
4 » sudán, » » »
5 » de terra, augoas á xerros.
6 » de Lugo, augoa no punto.
7 Anduriñas á rentes da augoa, chuvia na praya.
8 Arco rayante, ei boi para adiante; arco ponente, colle o boi e vente.
9 Arreboles ao sol posto, mañán andarás enxoito.
10 Augoa de tronada, n-ús sitios muita e n-outros nada.
11 Augoa á matina, á tarde tormentina.
12 Bica a brétema os picachos, para encher olas e cachos.
13 Brétema no monte, millor pol-a mañán que pol-a noite.
14 Brua Alba, tempo en calma.
15 Brua Callobo, tempo revolto.
16 Brua Gandario, panos ao río.
17 Carcacía, Norte cría, ou norte pía.
18 Cando a carballeira canta, gusta ben a manta.
19 Cando a carballeira zoa, gusta ben a broa.
20 Cando as gaivotas bailan a muiñeira hay que gardal-o millo da eira.
21 Cando chove e fai sol, alegre está o pastor.
22 Cando as pedras do Xalo choran, ventan a augoa, ou cando choran as pedras do Xalo, ventan orballo.
23 Cando de Este chove, hasta as pedras move.
24 Cando haxa xiada, queima, a ramalla.
25 Cando non fai vento, non fai mal tempo.
26 Cando o Pico Sagro pon capelo, rapazas da Ulla cubride o mantelo.
27 Cando o Pico Sagro, pon toroca, augoa temos moita ou pouca.
28 Cantan viloricos na terra, chuvia sin falta se espera.
29 Cavamento e barbechar, antes que empeza a xiar.
30 Ceo empedrado, piso mollado (véxase o número 33).
31 » encarnado, vendabal ao rabo.
32 » escamento, ou chuvia ou vento.
33 » lastrado ou pedreado, agro mollado (somella o núm. 30).
34 Cerco na lúa, enxuga a lagúa.
35 Corren as nubes pra Ourense, sol que nos quence.

36 Corrente ao Este sinal de mal tempo.
37 Corren as nubes pra Lugo, augoa no puño.
38 Corvos en bandada, ou sombra ou presada.
39 Curuxa tardega, augoa noitega.
40 En minguante de Xaneiro, corta o madeiro.
41 Entre San Xuan e Santiago, Deus nos libre. de un nubrado (dupricado do núm. 2 do mes de Santiago).
42 ¿Lavanse os gatos a cara? Logo ven, ou ventan enchenta de augoa.
43 Lúa deitada, mariñeiro á pé; lúa de pé, mariñeiro deitado.
44 Lúa nova co a treboada, trinta días mollada.
45 Neboeira, pesca rara.
46 Non é o que a lúa pinta, senon o que Deus dita (véxase o núm. 1 bis).
47 Norte escuro, vendabal seguro.
48 Nubes na montaña, vellas á borralla; nubes na ribeira, vellas á raxeira.
49 Neboeira na terra, treboada no mar, cu ben chover ou ben nevar.
50 Nin por sol, nin por soleza, nunca deixa-l-a mantexa.
51 O cuquiño á cucar, e a ruliña á rular, colle o fouciño e vai sementar.
52 Cando a formiga traballa, viño na parra.
53 Cando a gaivota anda a gravisela, mal para nos e fame para ela.
54 Cando a mora madura, xa pinta a uva.
55 Cando chove noite, moito, sinal que ha de escampar, logo, logo...
56 Vento solán, chuvia na man ou tres días en van (véxase o núm. 3).

ROMATE

Parécenos que abonda de refrans, inda que poideramos alongal-os hasta o cansancio, pol-o rico d'esta ponla do *folk-lore* galego; mais creemos que non estarán fora de lugar eiquí, alguns outros que gardan relacións co a agricultura e co as prácticas do campo, pero de todos xeitos tan sô daremos como amostras unhos poucos: Ala van:

1 A albre ruín e torta, outra na horta.
2 A boi vello, non lle mudes o cortello.
3 Bens divididos, bens perdidos.
4 Besta parada, non fai xornada.
5 Cabra coxa, non percisa soita.
6 Cada albre da seu froito.
7 Caves ben ou caves mal, cava ben no carr:val.
8 Da albre ruín, ruín froito
9 Dao Deus na eira, e tolleo Marta na maseira.
10 En Deus espera, pro mentras arrenda.
11 Eira ou cociña, sempre a miña.
12 Fachenda de montaña, medo na eira, fame na casa.
13 Fai ben e traballa, e non dormirás na palla.
14 Galiña que cacaraxa, algo venta ou ovo pon.
15 Gando branco nin no pasto nin no banco.
16 Hasta en de morrel-o arreiro non se sabe de quen é a recua ou as bestas.
17 Home ruadeiro, nin boa meda nin bon palleiro
18 Inda que visto de lán, non son carneiro.
19 Labra ben á fondo se quês ter ou coller pan abondo.
20 Labrabor chalán, nin colle viño nin pan.
21 Maceiras na horta, rapaces á porta.
22 Mainzo ralo dá cesto e carro: mainzo mesta nin carro nin cesto.
23 No tempo da grade o dono a traguer.
24 Non é labrador quen non mete a terra en labor.
25 O arado rabudo, o labrador barbudo.
26 O primeiro millo é dos paxaros.
27 O boi que non ara, na cortaduría para.
28 ¿Parcerías? Co a muller: e ás veces hai que ver.
29 Pra ruín feira, corda valeira.
30 Quen durme, dúrmelle a facenda.
31 Quen non traballa non ten migalla.
32 Sobre un ovo pon unha galiña.
33 Sol madrugueiro non é compañeiro.
34 Troita cara, non é sán.
35 Trás mala precura, ven mala ventura.
36 Un gran non fai graneiro, pero axuda ao compañeiro.
37 Vacoriño en celeiro, non quer compañeiro.
38 Xiada sobre lodo, neve hasta o xollo.

E non van mais, pois algo subido é xa o número de uns *catrocentos e pico de refrans* – mal contados – Eles dan proba abonda para que se vexa, canto se pode inda colleitar n-estas sentencias, espresións da sabiduría e esperiencia populares.

UXÍO CARRÉ ALDAO

Archivo filolóxico e etnográfico de Galiza

O país dos mortos (engádega)

TOCANTES á nota que pubricamos no núm. 34 sobre da tése do mitógrafo asturián señor Cabal en *El Infierno de la Asturias prerromana (Boletín del Centro de Estudios Asturianos*, año I núm. 4), o noso distinto amigo e colaborador D. Fermín Bouza Brey, competentísimo n-istes asuntos, mándanos a seguinte nota:

«...teño notas de obras do s. XVII decindo que Galiza é, según os antigos, o lugar de residenza dos Campos Elíseos. Mais o curioso do caso é que no libro de Fr. Alonso de Villerino *Esclarecido solar de las religiosas recoletas de Nuestro Padre San Agustín*...» t. II, Madrid, 1691, falando do Convento de Vilagarcía, di: «Y si la corriente de gravísimos autores no asentara que los Campos Eliseos (en que juzgaron los antiguos quedavan las almas de los difuntos gloriosos, sin pasar al otro Mundo) fueron los de la Limia en Galicia: el que viera en Galicia lo que se ve desde Vista Alegre, con gran fundamento se moviera a juzgar que aquello era lo que los Antiguos tuvieron por Elíseos Campos» (páxs. 48 a 63). Pois ben: hoxe chámaselle a esa parte do pé do Covento, *Campos Elíseos*, nome que, denantes de coñecer este rarísimo libro que gardan as monxas, coidei que era un *cultismo* de algún latini parlante a quen non convencía o de *Campo dos lixos*, con que se coñece unha leira onde iban as imundizas»

É case seguro que o Sr. Bouza Brey estaba no certo na sua primeira opinión. O mesmo si houbo sustitución do nome de *Campo dos lixos* pol-o de *Campos Elíseos*, que si os dous coeisisten, non deixa o segundo de ser un cultismo, cuya invención responde probabremente ô mesmo proceso psicolóxico que levou outrora rexidores d'Ourense a mudal-os nomes enxebres das rues por outros collidos de calquera historia de España elemental, e hoxe mesmo a cerios señores de Vigo a pediren que á rúa das *Tres Portiñas* se lle poña outro nome, como «os que levan as rúas nas grandes poboacións»...

O que «gravísimos autores» do XVII, tocados todos do que poidéramos chamar, imitando a S. Reinach, *la mirage classique*, afirmen qu'os Campos Elíseos eran os nosos, non proba que tal fora o parecer dos antigos; non sendo esto dos Campos Elíseos, com'a leenda da fundación de Tuy por Diómedes, de Pontevedra por Teucro, d'Ourense, por Amphiloco, etcétera, etc., outra cousa que un xeito que tiñan os galegos e galegófilos d'entón, de ennobreceren á terra dos seus amores, da mesma maneira qu'os príncipes italians do Renacemento, os Sforza, os Este, etc., se faguían inventar xenealoxías qu'os entroncaban cos héroes de Troya e cos Heráclidas.

En troques, o feito de que, como di o P. Villorino, os que tales autores chaman Campos Elíseos, sexan precisamente os da Limia, é o que nos descobre, ô meu ver, que non hai outro fundamento pra atribución do mito á nosa Terra que a leenda do rio do esquecemento, e o nome de Letheo apricado ô río da Limia, e tamén que non aparecendo craramente tal atribución en ningunha fonte clásica, elo debeu ser invención dos renacencistas, que tenderon de cote a concentraren as leendas, e non souperon ver mais Letheo que o Letheo infernal. Amostra o meu parecer o que o mesmo P. Villerino non refira a atribución ôs antigos, senon a gravísimos autores que do contexto tírase que son modernos. Todo elo cousa d'eruditos e sen qu'o pobo comparira nunca o seu parecer.

V. R.

Dr. MOSTEIRO
MÉDICO ODONTOLOGO
Medicina e Cirugía da boca -- Electricidade -- Rayos X
A Clínica Dental mais compreta de Galicia
SÁNCHEZ BREGUA, 5-1.º A CRUÑA

Apartado 67

Teléfono urbano 78
Id. Interurbano 49

Fernández, Torres e C.ª

FERROS -- ACEIROS -- FERRETEIRÍA

MAQUINARIA AGRICOLA

Linares Rivas, 12 **A CRUÑA**

LUIS FÁBREGA

Droguería e Farmacia

Progreso esquina a Luis Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros RAFIUM

De mais dura qu·os de pruma e limpa millor

Véndense en todol-os estabrecimentos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

Reloxería ZENITH

Máquinas parlantes, Discos, Agullas

e Accesorios

M. Calviño

OURENSE

SOMBRERERÍA
LEMUS
S. Andrés 71 18 CORUÑA

A mais económica de Galicia

MERQUE VOSTEDE

SÍNTESE XEOGRÁFICA DE GALICIA

por Ramón Otero Pedrayo

SANATORIO QUIRURJICO

DIREITORES

Manuel Peña Rey

Ginecología e Partos

José Mosquera Blanco

Cirugía geral

Especialista na gorxa, nariz e ouvidos

Situado frente á Alameda do Cruceiro, ten todal-as condicións precisas.—Praticase toda crás d'operacións.—Dotado de todol-os adiantos que pide a actual Cirurgía.—Modernas instalacións de RAYOS X pra diagnóstico e RADIOTERAPIA superficial e fonda con voltaxe de 200.000 voltios.—Aparello de Diatermia pra tratamento de Anexites, procesos inflamatórios, reumatismo, etcétera. Lámpara de cuarzo pra sol d'altitude e ultra violeta pra tratamento d'escrofulosis, raquitismo, alopecias, eczemas, etcétera. Admítense embarazadas, e cóntase con material esterelizado pra fora da cibdade en casos d'urxencia.—Poden colaborar en todol-os compañeiros, previo consentemento dos direitores.

BODEGAS GALLEGAS PEARES E OURENSE

Viños finos de mesa: Tinto TRES RIOS Blanco BRILLANTE. LOS GALLEGOS blanco e tinto

Macía e Valeiras. Apartado 18--Ourense

Augas bicarbonatado-sódicas de

MONDARIZ

FONTES DE GÁNDARA e TRONCOSO

Propiedade dos FILLOS DE PEINADOR

MONDARIZ—BALNEARIO está situado a 35 kilómetros de Vigo e a 20 das estacións de Porriño e Salvatierra de Miño

O Hotel do Estabrecimento está aberto do 1.º de Mayo a 31 de Octubre

PUXOSE A VENDA

HOSTIA POR ARMANDO COTARELO

SEIS reás

F. ROMAN E SACO

DROGUERIA

e FARMACIA

Pereira, 19 Teléfono 28

ÓURENSE

ADEQUIRA

SÍNTESE XEOGRÁFICA DE GALICIA POR R. OTERO PEDRAYO

TRES pesetas